

HARDEGG

I. kötet

CIVILEK GYŐRÉRT

Győr, 2022

A bevezető tanulmányt írta: Bagi Zoltán Péter

A forrásokat válogatta, a jegyzeteket és a mutatókat készítette:

Vajk Borbála, Kovács László, Bagi Zoltán Péter

Szerkesztő, tördelőszerkesztő: Kovács László

Borítóterv: Kovács László

Felelős kiadó: Civilek Győrért Egyesület, Kovács László elnök

A kiadó elérhetősége: kapcsolat@civilekgyorerert.hu, www.civilekgyorerert.hu

Nyomda: PALATIA NYOMDA Kft.

ISBN

CIVILEK GYŐRÉRT

A kötet Prof. Dr. Kásler Miklós, az emberi erőforrások miniszterének támogatásával,
a Nemzeti Kulturális Alap pályázati forrásából jött létre

HARDEGG, A HADVEZÉR

TEVÉKENYSÉGE A TIZENÖT ÉVES HÁBORÚBAN GYŐR OSTROMÁIG

(1593. SZEPTEMBERÉTŐL – 1594. JÚLIUS 31-IG)

CIVILEK GYŐRÉRT

John Keegan *A parancsnoklás álarca* című művében felsorolta és elemezte azt az öt imperatívuszt, amelyeket egy hadvezérnek végre kell hajtania a siker érdekében. Ezek közül az első a kapcsolattartás a parancsnok és az alárendeltjei között, azaz a hasonlóság imperatívusza. A második a meggyőzés, amikor a hadvezér felfedi katonái előtt személyiségét, céljai megvalósítása mellé állítja beosztottjait. A harmadik a szankció imperatívusza. A vezetőnek tudnia kell, mikor szükséges büntetnie és mikor jutalmaznia. A negyedik a cselekvés, azaz a parancsnoknak minden összecsapás vagy hadmozdulat előtt alaposan át kell tekintenie a kialakult szituációt, és pontosan tudnia kell, mit tegyen. Tetteinek pedig tudásán és „látásán” kell alapulnia. Ötödik pedig a példamutatás imperatívusza.¹ A továbbiakban a brit hadtörténet rendszerét is figyelembe véve azt veszem górcső alá, hogyan viselkedett Hardegg a tizenöt éves háború kezdetén – 1593 szeptembere és 1594 júliusának vége között –, mint hadvezér.

Hardegg 1593. év végén készített részletes jelentése szerint először szeptember 13-án kapott arról kémhírt, hogy Szinán² nagyvezír³ hamarosan megérkezik a Dunántúlra.⁴ A győri *Obrist* szeptember 10-én néhány emberét kiküldte nyelvet fogni⁵ és hírt szerezni, akik egy Székesfehérvárra leveleket vivő budai polgárok voltak el. Az egyik iratból arról értesültek, hogy a fehérvári bégnek⁶ és a *kethüdájának*⁷ megparancsolták, hogy a nagyvezír és kísérete számára ezer ökröt, ezer bárányt, ezer mérő árpát, és 20000 *akse*⁸ értékben kenyeret, zsírt, mézet, csirkét, szénát és minden egyéb szükségeset Földvárra küldjenek. Emellett a polgár azt is vallotta, hogy Szinán nagyvezír lovainak Budán istállót kell építeni ott, ahol korábban a királyiak álltak.⁹ Hardegg erre Pápára, onnan Veszprémre, majd Palotára vonult. A leginkább veszélyben forgó végházakat élelemmel, hadszerekkel és zsoldosokkal látta el. Veszprém közel 1200 főnyi magyar és német hadat hagyott. Közöttük találjuk az alsó-ausztriai rendek által kiállított, Georg Andreas von Hofkirchen vezette német gyalogzászlót, amelyet eredetileg Pápa védelmére rendelt.¹⁰ Ezek létszáma azonban egy szeptember 28-án kelt jelentés szerint nem haladta meg a százötven főt.¹¹ Az erősség raktárait két hónapra elegendő liszttel és ötven mázsányi lőporral töltötték meg. Felkészültségéhez mérten Palotát is igyekezett megerősíteni. Mivel ez a vár kisebb volt, mint Veszprém, hatszázötven német és magyar lovas, valamint elegendő mennyiségű hadszert és élelmet hagyott ott.¹²

Hardegg tehát igyekezett felkészíteni a védelemre. Ezt szükség is volt, hiszen már szeptember

¹ Keegan 2011. 656–702.; Kertész 2011. 110–115.

² Az albán származású hadvezér összesen öt alkalommal töltötte be a legmagasabb tisztséget. *Ivanics* 1994. 212.

³ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 366.

⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 127v No.: 90.

⁵ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

⁶ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 360., 365., 368.

⁷ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 364.

⁸ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 360.

⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 124. Konv. C. fol.: 81 r-v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 267v

¹⁰ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 1.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129v No.: 36.

¹¹ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 225r-v

¹² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129v No.: 36.

tember 20-án a csatára¹³ kiküldött lovasai a janicsár agát¹⁴ és két másik előkelő személyt hoztak; akik azt vallották, hogy Szinán nagyvezír megérkezett Budára és nyolc napon belül Palotát, Veszprémet, illetve Tatát fogja megostromolni.¹⁵ Hardegg a saját jelentésében erről az eseményről nem számolt be. Leírása szerint a következő híradást a nagyvezír hadainak érkezéséről szeptember 28-án kapta kézhez.¹⁶ Ekkor Ormándi Péter¹⁷ palotai kapitány a Wathay Tamás nevű vajdát küldte el hozzá, aki azt mondta, hogy szeptember 28-ára virradóan Szinán nagyvezír csapatai Venyimnél¹⁸ álltak, ahonnan Seregélyes irányába indulnak majd tovább. Wathay azt is tudni vélte a szóbeszéd alapján, hogy a nagyvezír szándéka Veszprém és Palota elfoglalása lenne, amelyhez 40000 lovas és gyalogos áll rendelkezésére. Hardegg attól is tartott, hogy a nagyvezír Pápát is ostrom alá fogja venni.¹⁹

A Wathay által közölt hírek hamarosan valósággá váltak. Hardegg október 1-jén értesült arról, hogy Veszprémet megadásra szólították fel, de ez a hír csak az oszmán előhad megérkezéséről számolt be, a főerők tábora ekkor még két mérföld távolságra állt az erősségtől. Egy nappal később az Udvari Haditanácsnak még azt jelentette, hogy nem kezdődött meg az ostrom.²⁰ Beszámolójából tudjuk, hogy október 3-án értesült arról, hogy az előző napon az oszmán főszereg megkezdte Veszprém védelmét. Ugyanis ekkor érkezett meg a hírrel az a huszár²¹ Győrbe, akit a veszprémi kapitány, Ferranto Samana de Speciacasa²² küldött. Ugyanezen a napon két, az ellenséges táborból átszökött pribék²³ is megerősítette, hogy az ostrom megkezdődött.²⁴

Hardegg október 2-án közölte az Udvari Haditanáccsal a megszerzett értesüléseit, akik arra utasították, hogy a szomszédos *Obrist*okkal tanácskozza meg a kialakult helyzetet, és szervezze meg az erősség felmentését.²⁵ Az utasítás kézhezvételét követően először október 5-én Némán Pálffy Miklós érsekújvári²⁶ és Erasm Braun komáromi *Obrist*tal,²⁷ majd egy

¹³ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

¹⁴ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 360., 364.

¹⁵ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 239r-240r; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 241r-242r

¹⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

¹⁷ Életéről és a tizenöt éves háborúban betöltött szerepéről lásd: *Pálffy* 1995. 98.; *Pálffy* 1999. 250., 253.; *Tóth* 2000. 139.; *Istvánffy* 2009. 129–130.

¹⁸ Két nappal később, szeptember 30-án Hardegg egyik kémje azt jelentette, hogy személyesen is látta a venyimi táborban a nagyvezírt. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

¹⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 10r-13v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 225r-v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 1.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 3.

²⁰ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 23.

²¹ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Szatlóczi* é. n.

²² Életéről és a tizenöt éves háborúban betöltött szerepéről lásd: *Hungler* 1986. 83–86.; *Pálffy* 1995. 55., 91., 240.; *Pálffy* 1999. 135., 169.; *Tóth* 2000. 138–139.; *Istvánffy* 2009. 128–129.

²³ A szó jelentését lásd a Glosszáriumban. *Takáts* 1915. 304–335.; *Pálffy* 1999. 207.

²⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 24.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129r No.: 29.; Veszprém ostromáról lásd: *Ortelius* 1602. 54r-v; *Hungler* 1986. 83–86.; *Tóth* 2000. 138–139.; *Istvánffy* 2009. 127–129.

²⁵ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 123r No.: 25.; *Istvánffy* 2009. 130.

²⁶ Pálffy Miklós az érsekújvári *Obristság* mellett az országos főkapitányságot is viselte. *Pálffy* 1997a. 271. Életéről lásd: *Jedlicska* 1897.

²⁷ Erasm Praun tevékenységére lásd: *Pálffy* 1997a. 279., 284.; *Bagi* 2015a. 64–75.

nappal később Pápán Nádasdi Ferencsel²⁸ és az ott lévő tisztségviselőkkel értekezett a lehetőségekről.²⁹ Végül úgy határozott, hogy Pálffy és Praun erőivel közösen október 11-én megkísérlik felmenteni az erősséget. A döntést megünneplendő ebédhez ültek, eközben jött a hír, hogy október 5-én éjjel a Veszprémbe rendelt had elhagyta a rábizott erősséget és elmenekült. Hardegg megjegyzése szerint ez nagy riadalmat váltott ki a Pápán állók között, ezért ott maradt lelket önteni beléjük.³⁰ Emellett azonnal értesítette a kialakult helyzetről az Udvari Haditanácsot,³¹ amely levél csak október 8-án érkezett meg Bécsbe. Így nem csodálkozhatunk azon, hogy a haditanácsosok még október 7-i dátummal is a felmentés végrehajtására utasították az *Obristokat*.³² Hardegg igyekezett intézkedni Pápa megerősítéséről: az október 8-i dátummal küldött levelében egyrészt tudatta az Udvari Haditanáccsal Veszprém elestét, másrészt kérte, hogy a Veszprém vármegyei robotot Pápa építésére rendeljék.³³

Ugyanezen a napon értesült Hardegg egy portyára kiküldött csata által elfogottaktól, hogy Szinán nagyvezír az előző napon körülzárta Palotát.³⁴ Október 9-én megtudta, hogy az oszmán fősergely ugyan ostromolja az erősséget, ám nem löveti. Sárvárra, majd onnan Pápára ment, hogy tárgyaljon Zrínyi György országos főkapitánnyal³⁵ és Huszár Péterrel³⁶ a teendőkről. Győrbe visszatérve pedig Praunhoz és Pálffyhoz indult Komáromba. Ott értesült október 11-én az erősség átadásáról, így a másik két Obristtal immáron nem Palota, hanem – egy lehetséges ostromra számítva – Tata felmentéséről tárgyalt.³⁸

Az elkövetkezendő napokban két kérdés tartotta lázban a keresztény hadak parancsnokait. Egyrészt nem tudták, hogy Palota elestét követően az oszmán fősergely merre veszi az útját. Győrben október 13-án Hardegg vezetésével Pálffy, Zrínyi, Nádasdi, Praun, Batthyány II. Ferenc és Bernhard Leo Galli ismét tanácskozássra gyűlt össze, ahol megpróbálták meghatározni, mit kellene tenniük, ha Szinán nagyvezír Tatát vagy Pápát kívánja megostromolni, esetleg egy nagy portyát tervez végrehajtani. Mivel nem ismerték az ellenség pontos helyzetét, három lehetséges forgatókönyvet is kidolgoztak:

- Biztos híradás hiányában Pálffy a hadával Komáromtól északi táborba, ezzel fedezve saját végvidékét, de bármikor készen áll a Dunántúlra vonulni. A többi parancsnok pedig csapataival Győrnél állomásozik.
- Amennyiben bizonytalanok lennének arról, hogy Tata ostromolják-e az oszmánok, akkor a győriek Komáromhoz vonulnak, és az egyesült sereg megpróbálja felmenteni az erősséget.

²⁸ Nádasdi Ferenc életéről lásd: *Nagy* 1987.; *Pálffy* 1997a. 269., 280.

²⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 129v No.: 34.

³⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

³¹ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 123v No.: 49.

³² ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 123r No.: 41.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 123r-v No.: 46.

³³ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 128r

³⁴ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 130r No. 50.

³⁵ *Pálffy* 1997a. 269., 279.

³⁶ *Bagi* 2020. 13–118.

³⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; Palota ostromáról és feladásáról lásd: *Ortelius* 1602. 54v-55r; *Tóth* 2000. 139.; *Istvánffy* 2009. 129–130.

³⁸ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 130r No. 51.

³⁹ Tevékenységéről a tizenöt éves háborúban lásd: *Bagi* 2011. passim.

- Amennyiben az ellenség Pápát támadja meg, úgy Pálffynak kell hadaival Győrbe mennie, és együtt megpróbálni felmenteni azt.

Hardegg leveléhez csatolt jegyzékében meghatározta a harcra vethető végvidéki és mezei hadak összlétszámát, mintegy 21000 főt. Ennek a hadnak több, mint háromnegyedét a Pálffy, Zrínyi és Nádasdi vezette, a vármegyék által kiállított csapatok adták.⁴⁰ Hardegg október 14-én Győrben kelt levele szerint a vármegyei had lovassága nem haladta meg az ezer főt. Ezek közül pedig ötszáznál nem sokkal több rendelkezett kopjával. A vármegyei gyalogság ugyan hatezer főt számlált, közülük csupán háromezeröttszáz rendelkezett puskával. A többi dárdával, szekercével, baltával és bunkósbottal vonult harcba. A gróf szomorúan meg is állapította, hogy semmit se lehet rájuk bízni.⁴¹ Hardegg ugyanebben a levelében közölte, hogy egy pribék vallomásából tudomást szerzett Szinán nagyvezír szándékáról, miszerint az oszmán főserég az előző este táborát bontott Palotánál, és Tata irányába indult meg, ezért felderítőket küldött ki figyelgetni a vidéket.⁴²

Hardegg azonban nem az ellenség szándékairól, hanem Tihanyal kapcsolatban kapott rossz híreket október 15-én. Megtudta, hogy az ottani had elmenekült a várból, és egy darabont⁴³ a veszprémi töröknek ezt meg is jelentette. Elkerülőndő a Balaton-parti erősség elvesztését, a gróf száz magyar gyalogot küldött oda, hogy még az ellenség megérkezése előtt megszállják a stratégiai fontosságú helyet.⁴⁴ Ugyanezen a napon azt írta Hardegg Bécsbe, hogy mind Tatától, mind Pápától egy márföldre⁴⁵ ellenséges csapatok tűntek fel, ám inkább csak figyelemelterelés, és nem kerülnet már sor érdemi hadműveletre. Abban reménykedett, hogy az oszmán főserég inkább téli szállásra fog vonulni.⁴⁶

Megérzése nem volt alaptalan. Az 1593. évi végén készített jelentésében azt írta, hogy az október 16-án elfogott és Győrbe hurcolt folyóktól tudomást szerzett a nagyvezír és a janicsárok⁴⁷ összeveszéséről. Utóbbiak követelték a hadjárat befejezését. Ezért Szinán október 15-én Palotáról Fehérvár alá vonult vissza. Négy nappal később Hardegg már azt a hírt kapta, hogy az oszmán főserég innen tovább vonult Budára.⁴⁸ Október 16-án azt írta Mátyás főhercegnek, hogy az előző napon a fehérvári bég hadával, valamint kétszáz szekérral és parasztokkal Környéretre a holnapig tartó üggyel kezdte meg a hadjáratot. Első katonai üzenetet kapott a bég a nagyvezírtől arról, hogy a nagyvezír Tatát és a táborát Fehérvárnál verte fel. Erre a fehérvári bég elengedte a magával vitt parasztokat és szekereket. Emellett azt is tudni vélte, hogy Mehmedpaszade Haszán⁴⁹ budai beglerbég⁵⁰ erőivel bizonyosan be tudná venni Tatát,

⁴⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 37r-38v; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 340v No. 66.

⁴¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 41r-v. A vármegyei hadak szervezetéről és kiállításáról lásd: *Szatlóczi* 2019. 7–38.

⁴² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 41r-v

⁴³ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

⁴⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 51r-v; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 53r-54v; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

⁴⁵ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Bogdán* 1978. 86–87.

⁴⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 53r-54v

⁴⁷ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegyi* 2007. 364.

⁴⁸ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

⁴⁹ Szokollu Mehmed nagyvezír fia. *Gévay* 1841. 17.; *Karácson* 1916. 98.

⁵⁰ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegyi* 2007. 361.

de most nem akar ezzel foglalkozni. Hardegg ettől függetlenül tartott attól, hogy a stratégiai fontosságú helyet az ellenség megpróbálja elfoglalni.⁵¹ Hamarosan kiderült viszont, hogy október 19-én a nagyvezír Fehérvár alól visszavonult Budára.⁵² Nyolc nappal később pedig arról értesült, hogy Szinán nagyvezír továbbindult a főszereg zömével Belgrád irányába.⁵³ Ez csalhatatlan jele volt annak, hogy az oszmán főszereg ebben az esztendőben nem szándékozik már komolyabb hadműveletet indítani. A Magyarországra hozott hadat hazaengedi, illetve a határ közeli téli szállásokon helyezi el.

A hír hallatán mozgásba lendültek az eddig a komáromi és győri táborban álló vármegyei és végvidéki csapatok is, ami azonban felvetett egy másik problémát: ki irányítsa a hadműveletet, és mi legyen ennek a célja? Két fajsúlyos személyiség csapott össze a kérdésben, Hardegg és Pálffy. A magyar főúr a grófhhoz és Mátyás főherceghez írt október 16-án kelt leveleiből⁵⁴ kiderül, hogy Hardegg nem avatta be őt szándékaiba és a tennivalókba. Másrészt az érsekújvári *Obrist* hadainak komáromi táborba szállásához semmi sem volt előkészítve. Gyalogosait és lovasait sem széna, sem tűzifa, sem zab, sem pedig élelem nem várta annak ellenére, hogy maga Hardegg sürgette Pálffyt, hogy minél hamarabb Komáromhoz vonuljon. Attól is tartott, hogy a vármegyékből kiállított tízezer főt meghaladó hadak harc nélkül feloszlanak és hazavonulnak.⁵⁵

Október 20-án a komáromi táborból Pálffy újabb levelet írt Mátyás főhercegnek: „Fenségle! Sürgősen emlékeztetnem kell, hogy az itteni, komáromi *Obrist*tal⁵⁶ együtt semmit se mulasztottam el, hogy valamit az ország hasznára éjjel és nappal megfontoljak. Rajtam nem mulhatott. A győri *Obrist* úrnál eddig szorgalmasan és serényen kértem, hogy seregével hozzám csatlakozzon és Isten nevében valami sikert véghez vigyünk. De ez az egyesülés eddig nem történhetett meg. Remélem azonban, hogy ez minél hamarabb végbe megy. Azután számunkra Isten kegyét és áldását adja, hogy semmit el ne mulasszunk, ami a közös anyaföldünk védelmére és javára szolgál. [...] Amit egyébként a győri *Obrist* úrnak a dolgok állásáról megírtam, annak másolatát küldöm azzal az emlékeztetővel, hogy abban az esetben, ha az említett győri *Obrist* úr seregével nem jön ide és hozzám nem csatlakozik, akkor itt tovább nem tartózkodhatom számos okból. Különösen pedig azért, mert az alám rendelt végvidéket nem hagyhatom nagy veszélyben. Ekkor azonban a végvidéket az ott tartó és a kémhírek szerint egy portyát szándékoznak törni a várnyarások felől.”⁵⁷ Pálffynek tehát Hardegg tétlensége okozott problémát, mivel ő égett a harci- és tettvágytól, és látva Szinán nagyvezír visszavonulását támadni akart. Hardegg még október 21-én, a győri táborból írt levelében megindokolta tétlensége okát, miszerint egyedül van a seregek vezetésére, az ehhez szükséges tisztségek (úgy mint *Obrist-Feldmarschall*, *Obrist-Zeugmeister*, *Obrist-Quartiermeister*, *Obrist-Wachtmeister*, *Obrist-Wagenmeister* és egyébek)⁵⁸ betöltéséhez megfelelő és tapasztalt vezetők nem

⁵¹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 45r-46v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 340v No. 72.

⁵² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; Erasm Praun ezt október 20-i dátummal írta meg Mátyás főhercegnek. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 73r-74v

⁵³ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; *Istvánffy* 2009. 132.

⁵⁴ Pálffy a főhercegnek küldött levelében mellékelte a Hardeggnek írottakat.

⁵⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 47r-48v

⁵⁶ Erasm Praun.

⁵⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 68r-69v

⁵⁸ Az említett tisztségekhez kapcsolódó feladatokról lásd a Glosszáriumban foglaltakat.

állnak rendelkezésére. Azt is jelezte, hogy Pálffyval és Praunnál a nagyravágás és az önös érdek el fog harapódzni.⁵⁹ Hardegg és Pálffy vitájának híre hamarosan eljutott Augsburgba a Fuggerekhez is.⁶⁰ Az október 23-án Bécsben keltezett jelentés megszövegezője úgy vélte, a legnagyobb probléma az, hogy hiányzik egy *General-Obrist*,⁶¹ aki képzett és képes irányítani a hadjáratot, ami óhatatlanul is az ellenség malmára hajtja a vizet.⁶²

Hardegg október 22-én indult meg a győri táborból a mintegy tizenkétezer főt számláló seregével,⁶³ valamint nyolc különböző űrméretű ágyúval és egy mozsárral Komárom irányába, ahová a következő napon meg is érkezett.⁶⁴ Így Mátyás főherceg az Udvari Haditanácsal egyetértésben már a csallóközi táborba küldte Zdenko Berka⁶⁵ haditanácsost a helyzet megoldására.⁶⁶ Hardegg október 24-én és 25-én kelt leveléből tudjuk, hogy a parancsnoklás kérdéséről a komáromi haditanácskozások alkalmával is tovább folytak a viták. A táborban jelen lévő Istvánffy Miklós⁶⁷ nádori helytartó szerint „Pálffy és Zrínyi tiszteknek méltósága szerént néki⁶⁸ engedni nem akarnak vala, hanem osztán, hogy az az vetekedés az dolgok viselésének akadályja ne lenne, az fő-fő rendeknek kérésével azon megállának”.⁶⁹ Végül – „egyenetlen akarattal” – megállapodtak abban, hogy a hadak feletti főparancsnokságot Hardeggre bízzák.⁷⁰ Ezért nevezték a győri *Obrist*ot Berka és Heinrich Matthias Graf von Thurn⁷¹ jelentésében *Feldobrist*nak, illetve *Feldherr*-nek.⁷² Hardegg a hadjárat idejére saját stábot állított össze, az egyik legfontosabb tisztséget, az *Obrist-Feldmarschalls*ágot a meg egyezés érdekében egyik ellenlátására, Praunra, a tüzérség feletti parancsnokságot, azaz az *Obrist-Zeugmeisters*éget a szintén alsó-ausztriai nemesre, Gallra, míg a tábor rendjéért felelős *Wachtmeisters*éget egyik közvetlen beosztottjára, Hermann Georgra bízta.⁷³

A táborban – a parancsnoklás kérdésével szoros összefüggésben – a hadjárat célja körül is igen komoly vita alakult ki. A tárgyból október 26-án Augsburgba küldött jelentésben azt ol-

⁵⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 76r-77v

⁶⁰ Az úgynevezett *Fuggerzeitungok* létrejöttét egy tervpár, Philipp Eduard Fugger (1546–1618) és Octavius Secundus Fugger (1549–1600) gyűjtőtevékenységének köszönhetjük. A Pálffyval kapcsolatos hírek azért is fontosak, mivel a magyar főúr Maria Magdalena Fugger, Marx Fugger lányát vette el feleségül. *Jedlicska* 1897. passim; *Bauer* 2008. 25–26.

⁶¹ Az említett tisztségekhez kapcsolódó feladatokról lásd a Glosszáriumot a következő fejezetben.

⁶² ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 167r.

⁶³ A sereg zömét a vármegyei hadak adták. Egy kimutatás szerint Győrből 600 főt (négy száz huszárt, száz német lovas és száz lovas lövészt), Pápáról 400 főt (kétszáz huszárt, száz-száz lovas lövészt és darabontot), míg Szentmártonhegyről hatvan lovas vontak ki. Emellett Wenzel Maraxi 700 lovasa és Gall 1500 gyalogosa állt a győri táborban. Ez azt jelenti, hogy a sereg legütőképesebb része 3260 főt számlált. ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 37r-38v. A német lovasokra és a lovas lövészekre lásd a Glosszáriumot. *Kelenik* 1991. 100–106., 107–109.

⁶⁴ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 173r-v

⁶⁵ Berkát és Maraxit az Udvari Haditanács 1593. július 8-án terjesztette fel II. Rudolfnak, hogy a haditanács szolgálatába álljanak. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 20v No.: 37.

⁶⁶ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 71r-72v

⁶⁷ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; *Istvánffy* 2009. 131.

⁶⁸ Hardeggnek.

⁶⁹ *Istvánffy* 2009. 132.

⁷⁰ *Istvánffy* 2009. 132.

⁷¹ A harmincéves háborúban (1618–1648) a cseh rendi mozgalom vezetőjének az Oszmán Birodalom elleni küzdelemben betöltött szerepéről. *Bagi* 2011. passim.

⁷² ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 117r-121v

⁷³ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

vashatjuk, hogy a haditanácskozáson egy Esztergom elleni támadásról határoztak.⁷⁴ A következő napon küldött másik levél szerint vita alakult ki arról, hogy Fehérvárt vagy Esztergomot ostromolják-e meg. A jelentés készítője úgy tudta, hogy utóbbi mellett döntöttek, sőt október 23-án meg is kezdődött a váróvás.⁷⁵ Ezzel szemben a szemtanú Istvánffy azt írja, hogy „az mieink Komárom várában tanácsot tartván, melyben mind hadnagyok⁷⁶ s kapitányok⁷⁷ benn valának, mihez kellene kezdeni, s oly nagy sok hadak, kik az szolgálatot buzgósággal kívánni s hadakozást kérni láttatik vala, hivalkodásba s tunyaságba az időt hiában ne múlatná, sokáig azon tanácskozáznak. Némelyek Esztergomot, vagy bizonyára Székesfejervárat, ha Szinán elmenne, azmint hirdetik vala, javallják vala megszállani, egy része azokat az városokat igen erőseknek lenni, s nagy sok néptől őriztetni s azokra nem kellene menni, melyek tanácsokat falba ronthatnák, azt mondja vala. Hanem Beszperényt s Palotát, erőtlentb helyeket kellene megpróbálni, mint amelyek az mieinknek gondviseletlenségek és gyalázatos megrémülések miatt újonnan elvesztettének volna, újabb alkalmatossággal ismét visszavétnének. És ez az értelem az többit meggyőzé, noha Hardegg mind akkor, s mind azután, hogy Fejérvára nem szinte mind az egész had erejével, hanem csak valami erősképpen való ostromlással megpróbáltatnék, nagy szóval való vetekedéssel azt mutatná.”⁷⁸ Hardegg 1593. év végén készített jelentésében azt olvashatjuk, hogy a keresztény had elindulását Komáromból október 29-ére tűzték ki, a hadjárat célja pedig Székesfehérvár megtámadása volt. Az indulást megelőző napon azonban megváltoztatták a haditervet és Veszprém ostromát határozták el.

Az október 29-ről 30-ára virradó éjjelen a táborban összehívott haditanácskozáson újabb változás történt. Ekkor Zrínyi kivételével már mindenki egy Fehérvár elleni támadást támogatót, mondván, az említett város közelebb van, mint Veszprém. Emellett a kevés ágyú és a nem megfelelő mennyiségű hadianyag miatt Székesfehérvár ostromra sem is gondolhatnának, de legalább az egykori koronaváros megtámadásával az ellenséget ütközetre kényszeríthetnék.⁷⁹ Istvánffy a haditanács rövid leírásának végén nem felejt el kihangsúlyozni, hogy a Fehérvár elleni támadás „Hardeggnek feltevé nagy kedve szerint esék”.⁸⁰ Vagyis a győri *Obrist*, ha nehezen is, de érvényesítette akarata, ami viszont nem jelenti azt, hogy Praun vagy a magyar főurak feltétel nélkül elfogadták volna a tervet.

A győri *Obrist* – elzetese szóval esék meg eleve – tervének csak egy részét vetette be Fehérvár megrohanására. Az ingvály és a Biszlam nevű külső városok elleni támadások vezetésére saját parancsnokait jelölte ki, Huszár Péter pápai *Oberhauptmann*⁸¹ és Vajda Kristóf győri gyalogos hadnagyot, valamint Hermann Georg győri *Hauptmann*⁸². Ennek ellenére, amikor Huszár segítséget kért, hogy a külső város elfoglalása után tovább nyomulhasson, a kialakult helyzetet megtárgyalta Nádasdival, Zrínyivel és Pálffyval, akinek tanácsát megfogadva, elküldte a kívánt erősítést a pápai *Oberhauptmann* részére.

Keegan a hadvezér ötödik imperatívuszaként a személyes példaadást határozta meg.

⁷⁴ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 169r-170r

⁷⁵ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8966. fol.: 165r-v

⁷⁶ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

⁷⁷ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

⁷⁸ *Istvánffy* 2009. 131–132.

⁷⁹ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; *Istvánffy* 2009. 132.

⁸⁰ *Istvánffy* 2009. 132.

⁸¹ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

⁸² A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

Hardegg – a kor katonai vezetőihez hasonlóan – személyesen részt vett a közelharcokban. Istvánffy ezt a következőképpen örökítette meg: „Jobb kéz felől, mely az ellenségnek bal felől való, azonképpen Hardegg s az ausztriai lovasok is, és a győri s pápai seregek vitézül forgódnak vala az ellenség gyalogi ellen. Mely harcon egy kegyetlen gyalogrenden való török Hardeggnek az szárán nagy sebet ejte, kétség nélkül elvágta volna az szára csontját, ha egy üreg vasszerszámmal, mellyel az puskát porral szokták megtölteni, szekernyéjében történet szerént dugván, meg nem mentette volna.”⁸³

Hardegg az 1593. év végén készített jelentésében sebesülésével magyarázta azt, hogy nem vett részt hadai élén Christof von Teuffenbach felső-magyarországi *Feldobrist*⁸⁴ Fülek és a Nógrád vármegyei várak visszafoglalására indított hadjáratában.⁸⁵ Nem használta ki a győzelmét, pedig egy 1594. január 10-i jelentés szerint Szinán nagyvezír, amikor hírt kapott a fehérvári vereségről, olyan szomorú lett, hogy három napig nem evett, nem ivott és a szobájából ki sem jött.⁸⁶ Sőt, Hardegg már november 7-én ezer főnyi lovasságot, egy regiment gyalogost és ostromtüzérséget kért arra az esetre, ha Veszprémet és Palotát megtámadná.⁸⁷ Nyolc nappal később pedig már arról tudakozódott, hogy Teuffenbach megsegítésére küldjön hadat, vagy Veszprém ellen vonuljon.⁸⁸ Prépostváry Bálint⁸⁹ győri *Obrist* november 17-én azt kérte Hardeggtól, hogy Esztergomot ostromolja meg, mert ha az érseki székhely és Fülek keresztény kézre kerülne, akkor eszemenesen Buda és Pest alá lehetne vonulni,⁹⁰ de a bécsi haditanácsosok máshogy döntöttek. Mind november 12-én, mind négy nappal később arra utasították Hardegget, hogy a felső-magyarországi *Feldobrist* részére küldjön segítséget.⁹¹

Míg Felső-Magyarországon Teuffenbach és Pálffy jelentős, a következő évi hadjáratot előkészítő sikereket értek el az év végén, addig a Dunántúlon nem történt újabb, komoly harcselekmény. Egyesek emiatt már azt is feltételezték, hogy a győri *Obrist* kegyvesztetté vált az udvarban. Egy 1594. január 21-én írt levél tanúsága szerint Hardegget tekintették az egyedüli felelősnek azért, hogy a keresztény hadak a múlt év őszén nem foglalták el sem Fehérvárt, sem Palotát, sem Veszprémet, mivel nem engedte a tüzérségi hadsereket és az élelmiszer Magyar Királyságba történő szállítását.⁹² Maga a győri *Obrist* az 1593. év végén készített jelentésében többször kiemelte, hogy a hadjáratba nem tudott magával vinni megfelelő számú és minőségű hadi anyagot, és a hadak vénszemei sem sikerült megoldania. A pákozdi ütközetet követően a hadak visszatértek a Fehérvár alá, nem maradhattak ott sokáig, mivel a zsoldosok és a vármegyei hadak napok óta nem jutottak kenyérhez. Utóbbiak ráadásul rabolva és fosztogatva engedélye nélkül el is vonultak.⁹³ A fennmaradt

⁸³ Istvánffy 2009. 136–137.

⁸⁴ Pálffy 1997a. 272–274.

⁸⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v

⁸⁶ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 983r-v

⁸⁷ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 342v No.: 37.

⁸⁸ ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 190. fol.: 343r No.: 47.

⁸⁹ Pálffy 1997a. 273–274.

⁹⁰ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 140r-v. Prépostváry a következő év januárjában egy hasonló tervezettel állt elő. *Tóth* 2004. 9.; *Bagi* 2016a. 31–32. Az ország visszafoglalásával kapcsolatos stratégiai tervekről lásd: *Bagi* 2016a. 29–34.

⁹¹ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 317v No.: 87.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 317v No.: 89.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 318v No.: 142.

⁹² ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 948r-v

⁹³ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.:

protokollumbjegyzésekből kitűnik, hogy Hardegg még ez év decemberében is tervezett Veszprém ellen hadjáratot, amihez a siker reményében ostromgyúkat is kért.⁹⁴ Azonban nagyobb szabású hadműveletre a megfelelő létszámú hadinép és hadianyag hiánya miatt nem került sor sem ekkor, sem a következő esztendő elején.⁹⁵

Vajon tényleg kegyvesztetté vált Hardegg? – A későbbi események tükrében nehéz erre a kérdésre egyértelmű igennel vagy nemmel válaszolni. Az 1593. esztendő végén és a következő év elején a keresztény hadvezetés már a kora tavaszon indítandó hadjáratokat tervezte. Az Udvari Haditanács 1593. december 18-án kelt felterjesztésében javaslatot tett a keresztény sereg főbb tisztségeit betöltők személyére. Eszerint az *Obrist-Feldmarschalls*ágot Hardegg, a kvártélymesterséget (*Obrist-Quartiermeister*) Gall, az *Obrist-Wachtmeistersé*get Praun kapta volna.⁹⁶ Ez csak egy tervezet volt, de úgy tűnt, hogy Bécsben ekkor még töretlenül bíztak Hardegg hadvezéri képességeiben, mivel az egyik legfontosabb tisztséget kívánták rábízni. Egy Győrből 1594. február 2-án kelteztetett jelentés viszont arról számolt be, hogy a hadakat személyesen vezető Mátyás főherceg helyettesévé nem őt, hanem Pálffyot fogják kinevezni.⁹⁷ Ezt lehet azzal magyarázni, hogy a magyar főúr javaslatára a bányavárosi végvidéken hajtsanak végre támadást, amelynek az *Obristja* és országos főkapitánya éppen ő volt.⁹⁸ Mégis nehéz meghatározni, hogy mi állt ennek hátterében. Friedrich Hausmann tanulmányában úgy fogalmazott, hogy Hardegg azért, hogy a magyarországi ügyek irányítását Mátyás főherceg vette át, elveszítette azt a befolyását és támogatottságát, amelyet Ernő főherceg idejében birtokolt.⁹⁹ Ez kétségtelenül érzékelhető volt, de döntő súllyal esettet az is a latba, hogy a főherceg és az Udvari Haditanács területi alapon, a legnagyobb helyismerettel rendelkező személy mellett döntött e kérdésben. Azaz 1593 őszén a győri végvidéket igazgató Hardegg, 1593 telén a felső-magyarországi hadakat vezető Teuffenbach, míg 1594 tavaszán a bányavárosi végeket irányító Pálffy kapott lehetőséget arra, hogy az oda rendelt csapatok egésze felett parancsnokoljon. Ha létezett is ez a feltételezett paritásos módszer, azal nem mindenki értett egyet. Egy Prágából március 9-én kelt leveli közlése szerint ugyanis Pálffy kinevezése ellen mind Hardegg, mind pedig Teuffenbach is árgált.¹⁰⁰ Ha a módszer a feltételezett módon működött, akkor az a győri *Obrist* számára nem jelentett *csúcs* a kegyvesztettséggel. Az viszont komoly presztizsveszteséget jelentett, hogy a Novembri és a Glognói sra indított had táborakarában semmilyen tisztséget nem kapott. A felforrósított helyzethez hasonlóan ugyanis ismét Praun lett az *Obrist-Feldmarschall*, míg Gall a tüzérség felett parancsnokolt.¹⁰¹ Hardeggnek

117r-121v

⁹⁴ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 320r No.: 5.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 321r No.: 96.; ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 327v No.: 105.; Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 1110.

⁹⁵ ÖStA HHStA UA AA Fasc. 125. Konv. A. fol.: 99r-109v; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 192. fol.: 175v No.: 75.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 192. fol.: 176v No.: 61.; ÖStA KA HKR Prot. Exp. Bd. 192. fol.: 335v No.: 32.

⁹⁶ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 328r No.: 107.

⁹⁷ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 934r-v

⁹⁸ A győri tanácskozásokon felmerült több lehetséges célpont (Esztergom, Veszprém, illetve Palota) is, amelyet a keresztény sereg támadhatott. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 906r-v; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 874r-875v; Hausmann 1983. 189.; Istvánffy 2009. 146–147.

⁹⁹ Hausmann 1983. 188–189.

¹⁰⁰ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 852r-v

¹⁰¹ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 848r-849v; Istvánffy 2009. 147.

meg kellett barátkoznia a ténnyel, hogy egy konkurens magyar főúr alá beosztva, magasabb tisztség nélkül kell részt vennie az említett erősség ostromában és bevételében.¹⁰² Komoly presztizisvesztéset jelentett számára ugyanakkor Sigmund von Hager ügyében Mátyás főherceg és az Udvari Haditanács viselkedése. A győri *Obrist* és a *Rittmeister* hónapokig elhúzódó vitájában Hardegg Hagert zendüléssel, engedetlenséggel, összeesküvéssel és felbujtással vádolta azért, mert lovasai nem voltak hajlandóak – nem megfelelő felszereltségük és fegyverzetük miatt – részt venni a Veszprém elleni támadásban. Hardegg azt állította, hogy Hager a győri magyar lovasokat arra biztatta, hogy nagyobb zsoldot követeljenek. A haditanácsosok az ügyben vizsgálatot kezdtek, Hagert nem marasztalták el, csak utasították, hogy illő tisztelettel viseltesen a gróffal iránt. Ennek fényében érdekes lehet, hogy Győr 1594-es elestét követően a Bécs védelme miatt megerősített Óvárba rendelt hadak parancsnoklásával Mátyás főherceg és az Udvari Haditanács Hagert bízta meg.¹⁰³

Az Esztergom elleni hadjárat alkalmával Hardegg megkapta az *obrist-feldmarschalli* tisztséget,¹⁰⁴ ahogyan a későbbi nádor, Illésházy István fogalmazott, „az táborban herceg után gróff Ferdinád (Hardeket, az győri) kapitánt tette vala az herceg, Ugnod¹⁰⁵ tanácsából, utána va(ló főkap)i tánynyá”.¹⁰⁶ A keresztény ostromló sereg május 4-én Esztergom alá érkezett, négy nappal később a Gall vezette tüzérség megkezdte a falak tőrését, amelyeken csakhamar rohamra alkalmas rések tátongtak. Ezek ellen május 14-én, 19-én és 22-én is támadást indítottak. A Kara Ali szandzsákhog¹⁰⁷ vezette védők ellenállásán viszont mindhárom roham kudarcba fulladt. A hősies védők vezetés mellett a keresztény hadvezetés hibái is hozzájárultak ahhoz, hogy 1594. június 29-én Mátyás főherceg kénytelen volt elvonulni az erősség alól.¹⁰⁸ Istvánffy a május 19-i rohamról azt írja, hogy „míglen ez sáncok körül az dolog az álgúkkal nagy erősképpen viseltetik, az vízváras kökerítésénél mennyugat felő való része nagy szélesen megrepedvén leomla, melyet eszében vévén Hardegg s a több hadnagyok, bátor szívvel az vár vívásához kezdenék, jóllehet volnának olyan okos, tanult emberek, kiknek az tetszenék, hogy az kőfalt bővebben kellene lerontani, hogyt még 15 lépésnél szélesbeni bemenetre való út nem nyittatott volna. Annakokáért Mátyás főherceg az kapitányinak tanácsit javallván, mintegy nyolcszáz német vitézek az Kurcz¹⁰⁹ seregéből választatnak, kik az megrontatott kőfal alá menjenek, azon lerontástot ziszálkál, nagy erősképpen az szél felő b rohanásra előfutának, vezérül adván nékiert magykat Praffy s Náladis, s Ugnod kapitány, Praun, maga is Kurcz, s egyéb kevés magyarok. Mivel megengedetett vala az az tisztességnek s böcsületnek neme az idegen nemzetbéli vitézlő népeknek, mintegy kedvezvén az magyaroknak, hogy az első ostromnak akárminemű szerencsáját ők próbálnák meg. De midőn ellenbe az törökök közül legvitézebbek kétezerig az törésekre dandárban előállottanak volna, az mieink az kőfal kerítése alá alig mervén menni is, kétszáznál többet vagy kevesebbet elvesztvén társok száma

CIVILEK GYŐRÉRT

¹⁰² ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 848r-849v. Nógrád ostromáról és elestéről: *Ortelius* 1602. 60r-61r; *Illésházy* 1863. 8.; *Karácson* 1916. 101., 212–213.; *Tóth* 2000. 148–150.; *Istvánffy* 2009. 147–151.

¹⁰³ ÖStA KA AFA 1594-2-51; *Hausmann* 1983. 188.

¹⁰⁴ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 745r-v; *Istvánffy* 2009. 153.

¹⁰⁵ David Ugnad Freiherr von Sonnegg.

¹⁰⁶ *Illésházy* 1863. 10.

¹⁰⁷ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. *Hegy* 2007. 368.

¹⁰⁸ *Illésházy* 1863. 6.; *Tóth* 2000. 152–153.; *Tóth* 2004. 7–25.; *Istvánffy* 2009. 152–158.

¹⁰⁹ Engelhard Kurz von Senftenau. Szerepéről a tizenöt éves háborúban lásd: ÖStA KA Best. 464/1593.; *Istvánffy* 2009. 147.; *Bagi* 2011. passim.

közül, hátramenni kénszerítettnek.¹¹⁰ Istvánffy nem rejtette véka alá azon véleményét, hogy a győri *Obrist* hozzánemértése vezetett a roham kudarcához – és Balassi Bálint halálához is.¹¹¹ Egy Bécsből június 2-án kelt, Augsburgba küldött levélben már nem csupán őt, hanem David Ungnad Freiherr von Sonnegget,¹¹² az Udvari Haditanács elnökét, az ostrom valódi irányítóját is megnevezték, mint aki rossz tanácsaival hozzájárult a sikertelenséghez. A jelentés szerint mind a németek, mind a magyarok mindegyiküket árulónak tartották, a más véleményeken lévő hadvezéreket pedig elhallgattatták. A török védők megsegítésének megakadályozására a Duna mellett készített sáncot Ungnad és Hardegg javaslatára elhagyták a keresztény csapatok. Amint ez megtörtént, Kara Ali hada élelmet, hadianyagot és új csapatokat kapott, a sebesült törököket pedig Budára vitték. Amikor Ungnadot kérdőre vonták, hogy miért parancsolta meg a sánc elhagyását, azt a választ adta, hogy úgy gondolta, amennyiben az ellenség el akarná hagyni az erősséget, ott megteheti.¹¹³

Az ostrom alkalmával ugyan kiderült, hogy a várívásban nincs sem tapasztalata, sem jártassága, Hardegg mégis megtarthatta tisztségét egészen július 19-ig. Ekkor Mátyás főherceg a Szinán nagyvezír vezette oszmán főszereg felvonulása miatt visszarendelte Győrbe, hogy megszervezze az erősség védelmét. Az *obrist-feldmarschall* tisztséget pedig II. Ferenc szász-lauenburgi herceg kapta meg.¹¹⁴ Hardegg két nappal később már Győrből küldött levelet a főhercegnek. Egy bizonyos fehérvári Zafir agától¹¹⁵ arról értesült, hogy a nagyvezír csak azért támadta meg Tatát, hogy a keresztény sereget elvonja a Duna vonalától, és a Budára érkezett, élellemmel és hadszerekkel megpakolt hajói így eljussanak táborához. Azt tanácsolta a főhercegnek, hogy derítsék fel ezek hallását, és gályákkal, vagy a parton felállított lövegekkel pusztítsák el őket, különben már nem csak Tatát, hanem Győrt is meg fogja ostromolni az oszmán főszereg.¹¹⁶ Nem tudni, hogy volt-e ilyen szándéka Szinán nagyvezírnek, de nem magyarázhatjuk figyelmen kívül Tata stratégiai szerepét. Az erősség a Buda és Győr közötti egyetlen megfelelő szélességű szárazföldi utat őrizte, amelyet a Duna áradása nem tett járhatatlanná akár hónapokra, és a Balaton szűk völgyeihez képest nagyobb létszámú had és az azt kísérő szelvények is tudott rajta mozogni.¹¹⁷

Ha a Keegan által megfogalmazott öt imperatívusz alapján akarjuk értékelni Hardegg hadvezéri teljesítményét, akkor a eredményességük logikájának nem tudott eleget tenni. A fehérvári hadiszerelést és a vár kiderült, hogy győri *Obrist*ként sem volt a sikeres parancsnokláshoz elengedhetetlen tekintélye a többi parancsnokkal szemben. Egyfajta *primus inter pares*nak tekintették. Igaz, szándékát Fehérvár megtámadására nagy nehezen érvényesítette, de a végrehajtására csak saját beosztott tisztségviselőit tudta, és talán merte rendelni. Tovább nehezítette a helyzetét, hogy nem rendelkezett megfelelő tüzérséggel, és a nagylétszámú sereg döntő többségét a vármegyék által kiállított, igen vegyes harcértékű és felszereltségű gyalogság adta, amelyek erejét még csökkentették az ellátási nehézségek,

¹¹⁰ Istvánffy 2009. 156–157.

¹¹¹ Istvánffy 2009. 157.

¹¹² Életéről, illetve életének egy szakaszáról lásd: Ungnad 1986.

¹¹³ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 691r-692r; Hausmann 1983. 189.

¹¹⁴ ÖStA KA AFA 1594-7-5; ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 505r-v

¹¹⁵ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. Hegyi 2007. 360.

¹¹⁶ ÖStA KA AFA 1594-7-6

¹¹⁷ Kelenik 1998. 59–76.

a betegségek és a szökések is.¹¹⁸ Így a rohamok eleve kudarcra voltak ítélve, hiszen a hadak zömét be sem vethette. A budai beglerbég ellen vívott ütközetben aratott győzelmet annak köszönhetően, hogy az ellenség lovassága az első rohamot követően sorsára hagyta a gyalogságot, akiket a keresztények jórészt lemészároltak. Az esztergomi hadjáratban újból az egyik legmagasabb tisztségre, az *obrist-feldmarschall*ira nevezték ki, de kiderült, hogy a váríváshoz sincs tapasztalata. Személyes bátorságát azonban nem tagadhatjuk, hiszen a pákozdi ütközetben meg is sebesült a közelharc során.

Hardeggnek szatmári és győri *Obrist*ként, illetve megbízott felső-magyarországi *Feldobrist*ként is alkalma nyílt belekóstolni a diplomácia világába. A tizenöt éves háború első hónapjaiban három témában tárgyalt az ellenséggel: a Habsburg orátor¹¹⁹ sorsáról, a Veszprémnél elfogott Speciacasa és Hofkirchen állapotáról, valamint a béke lehetőségéről. Azért, hogy megérthessük ennek a jelentőségét, vissza kell tekintenünk az időben, és röviden fel kell idézni azt a folyamatot, amely a Habsburg és az Oszmán Birodalom küzdelméhez vezetett a 16–17. század fordulóján.

A Drinápolyban 1568. február 17-én aláírt béke viszonylagos nyugalmat teremtett a Habsburg és az Oszmán Birodalom határvidékén, a Magyar Királyságban. Ezt a korszakot nevezte Pálffy Géza „háborús békeidő”-nek.¹²⁰ A harcok nem szűntek meg, de az Oszmán Birodalom főerői Ázsiában, a perzsák ellen vonultak hadba. A béke 1590. március 21-én a tizenhárom éves háborúskodás befejezéséül Isztambulban békét kötöttek. A Porta előzetes várakozásai a legmesszebbmennyig teljesültek. A békeegyezmény szentesítette a birodalom keleti hódításait, így a szultán fennhatósága alá került Transzkaukázia, valamint Perzsia nyugati részének nagy területe. A birodalom „belső nyugalma” azonban – úgy tűnt – éppen ekkor bomlott meg: Észak-Afrikától Isztambul át egészen Anatóliáig egymást érték a zavargások, lázadások. Az Oszmán Birodalom szultánjai a 16. század közepétől kezdődően mindinkább távolmaradtak az államigazgatás feladataitól, problémáitól. A háremben élő és attól egyre jobban függő uralkodók előterjesztés és segítség nélkül tájékozódtak a várható főbb intézkedésekről. A döntéseket is itt hozták meg a szultáni anya (*valide*), a kegyencnők, az eunuchok és más udvaroncok nevével. Az Oszmán Birodalom történetével foglalkozó művek III. Murád (1574–1603) uralkodásának időszaka kezdetétől kezdve a nőuralom kezdetének nevezik. Az állam stabilitásának az sem tett jót, hogy 1579 és 1595 között a nagyvezírek átlagos kormányzási ideje alig érte el a másfél évet.¹²¹ Az uralkodó érdektelensége az államügyekben és az államigazgatás kiszámíthatatlansága egybeesett a jelentős fordulattal, amikor az Oszmán Birodalom számára véget ért a nagy terjeszkedések időszaka. A magyarországi hódítások befejezését követően a Portának már nem álltak olyan nagymértékű földterületek rendelkezésére, amelyből az állandóan gyarapodó tímár-birtokosok körének megfelelő mennyiségű javadalombirtokot juttathattak volna. Ezért a pénzügyigazgatás elkezdte ezek területét csökkenteni. Ezzel párhuzamosan az 1540-es években elindult egy inflációs folyamat, amely a 16. század második felére megoldhatatlan probléma elé állította

¹¹⁸ Hausmann 1983. 188.

¹¹⁹ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

¹²⁰ Pálffy 1996. 192.

¹²¹ Matuz 1990. 113.

az oszmán pénzügyigazgatást.¹²² Az 1580-as évek második felében a sorozatos pénzleértékelések és a növekvő infláció következtében az *akcse* értéke az aranyhoz viszonyítva a felére zuhant. Ebben az időszakban a kincstár deficitje átlagban megközelítette a 100 millió *akcsét*, a kiadások egyharmaddal haladták meg a bevételeket – nehéz finánciális helyzetbe került a Porta. A perzsa háború alatt 25000 főre duzzadt portai zsoldosok fizetése egyre nehezebbé vált, és nagyvezír csak az lehetett, aki a zsoldostásnál saját vagyonából képes volt kiségiteni az államkincstárat. A hadakkal megrakott nyugati végeken is hasonló finánciális problémák jelentkeztek. A budai és a boszniai *vilajetek*¹²³ zsoldosainak illetményében hiányok mutatkoztak, amelyhez ellátási gondok is társultak. A tímár-birtokosok reáljövedelmei az *akcse* elértéktelenedésével párhuzamosan rendkívüli módon csökkentek, a határvidéken fellelhető nagyszámú önkéntesek és egyéb zsoldra, vagy birtokra vágók seregének helyzete szintén kilátástalanná vált. E több tízezer fegyverforgató elkeseredettségét tovább növelte, hogy a hódoltság területének lakosságából a magyar, német és velencei végvári hadak portyái jelentős összegeket sajtoltak ki. Így nem meglepő, hogy az 1590-es évek elején a magyar és a boszniai végeken szolgáló zsoldosok, az itteni tímár-birtokosok – valamint a hosszú békeidőszakban a jobb megélhetés reményében ideözönlött önkéntesek egyre inkább úgy látták, hogy helyzetükön csak egy sikeres expanzió, új megszerzhető területek megszerzése segíthet. A Porta vezetőire a háború megindítása érdekében 1590-től egyre növekvő befolyást gyakoroltak, és csak idő kérdése volt, mikor áll a nyugynevezett „ruméliai lobbí” élére egy olyan személy, aki megfelelő módon tudja képviselni érdekeiket. Ennek a vezéralakja lett Telli Haszán pasa, akit 1591 tavaszán neveztek ki a boszniai beglerbég posztra. Sikeres határmenti akcióival és más – a hatásvadász elemeket sem mellőző – eszközökkel (jelentések a boszniai végek siralmas állapotáról, a keresztény csapatok tevékenységének felnagyvása, a hadizsákmány és a foglyok megküldése a fővárosba) igyekezett meggyőzni a Porta döntéshozóit a Habsburg Birodalom elleni háború szükségességéről és elkerülhetetlenségéről. Bár az 1590 és 1593 között egymást váltó három nagyvezír (Szejidán, Ferhát és Sziáhus) mindegyike elítélte az akciót, mégis abban bíztak, hogy a császár – udvar – legalábbis hallgatólagosan – elfogadja a hódításokat. A beglerbég élvezte a szultán és a hárem támogatását, III. Murád 1592. március 13-án kelt rendeletében Haszán érdekeit a császár mellett is megvédte, és kardot és díszköpnyөгet is adományozott a szultánnak. Raadátul szultán pedig elbűtötte, hogy a drinápolyi

CIVILEK GYÖRÉRT

¹²² Matuz 1990. 105–106.

¹²³ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot. Hegyi 2007. 369.

¹²⁴ Tóth 2000. 66–82.; Fodor 2001. 399–406. Meg kell azonban jegyezni, hogy a perzsákkal megkötött békét követően nem a magyarországi hadszíntér volt az egyetlen Európában, amelyen a Porta háború indítását fontolgatta. Az oszmán politika irányítóinak ugyanis a 16. század utolsó évtizedében súlyos külpolitikai helyzettel kellett szembenéznük: fennállt a veszélye annak, hogy III. (Wasa) Zsigmond *Rzeczpospolitája* az osztrák, míg a Francia Királyság a spanyol Habsburgok befolyás alá kerül, és ez által az európai hatalmi viszonyok a Birodalom számára kedvezőtlen irányba fordulhatnak. Isztambulban a keresztény hatalmak diplomatái 1590 táján úgy vélték, hogy a szultán – eleget téve I. Erzsébet angol és IV. (Bourbon) Henrik francia király sürgető kérésének – II. Fülöp király állama ellen kezdeményez háborút. E várakozást látszott alátámasztani, hogy 1591 elején az Oszmán Birodalom mintegy 300 gályából álló új hajóhad építésébe kezdett, amelynek költségeit a birodalom vezetőinek közvetlen megadóztatásából kívánták előteremteni. Ezen vállalkozás azonban már 1591-ben zátonyra futott, s a kilátásba helyezett hatalmas méretű flotta még a következő évben is messze állt attól, hogy alkalmas legyen egy komolyabb akció kivitelezésére a Mediterrán-tenger nyugati medencéjében. Időközben a franciaországi helyzet is Isztambul számára kedvező fordulatot vett, IV. Henrik király hatalma megszilárdult a Katolikus Ligával szemben folytatott háborúban.

béke 1590. évi meghosszabbítása után a tisztességes ajándék (*Verehrung, munus honoraria*) Isztambulba küldésével Prága késlekedett, és a két fél között emiatt támadt vita háborús hangulatot teremtett. Szinán nagyvezír 1593. február 7-én II. Rudolf császárhoz és magyar királyhoz intézett ultimátumnak nevezhető levelében követelte az elmaradt két évi ajándék beküldését, és a korábban, egyes feltevések szerint 1588-ban, a szikszói ütközetben¹²⁵ fogságba esett két bég szabadon bocsátását. A prágai udvar mindezek teljesítését Haszán pasa szerzeményeinek (Bihać, Petrinja) visszaadásához kötötte, amit a Porta nem volt hajlandó teljesíteni.¹²⁶ A diplomácia huzavona miatt 1593 májusának elejére úgy tűnt, hogy Isztambulban a háború pártolói kerültek többségbe, ám néhány héttel később – 1593. június 20-án – Szinán nagyvezír látszólag megenyhült. Feloldották a Habsburg orátor, Friedrich von Krekwitz házának szigorú őrzését, és a fogságba vetett Matthias *dragománt*¹²⁷ is szabadon engedték.¹²⁸ Mindez leginkább annak volt köszönhető, hogy Krekwitz ígéretet tett a kétévi adó megérkezésére, valamint arra is, hogy a nagyvezír megkapja a már 1591 óta vágyott 6000 tallért.¹²⁹

Az orátor nem tudta, de az idő ellene dolgozott. A monyorókeréki Erdődy Tamás horvát-szlavón bán,¹³⁰ Andreas Freiherr von Auesperg károlyvárosi Obrist¹³¹ és Ruprecht von Eggenberg¹³² által vezetett keresztény hadak 1593. június 22-én megütköztek a Sziszeket ostromló boszniai beglerbég seregével Ottaneknél a Száva és Ódra folyók közti területen. Az ütközet az oszmán csapatok vereségével végződött, és itt lelte halálát Telli Haszán, valamint a szultán testvérének fia, Mehmed hercegovinai bég is. A vereség híre július 3-án érkezett meg Isztambulba. A másnap összehívott szultáni tanácsadat üzent a császárnak, III. Murád kinevezte *szerdárn*¹³³ Szinán nagyvezírt, és megbízta a hadjárat megindításával és vezetésével.¹³⁴ A hadiállapot beálltával Krekwitzet ismét házi őrzetbe vetették, és a követségi szállást bezárták. Július 23-án a bünpaknak kikiáltott kövület Szinán nagyvezír a táborába vitette, és bilincsbbe verve magával hurcoltatta a hadjáratra.

Az Udvari Haditanács 1593. októberében az uralkodóhoz küldött levelében egy, Krekwitz által Belgrádból írt üzenetet is mellékelte.¹³⁵ Az Isztambuli Habsburg orátor a későbbiekben is igyekezett felvenni a kapcsolatot a prágai udvarral. Tudjuk, hogy a haditanács tagjai november 11-én azaz a vereséssel orvulni akaró Rudolfhoz, hogy adja át nekik

CIVILEK GYŐRÉRT

A Porta tisztségviselői ugyan 1593-ban újra ígéretet tettek egy 300 gályából álló flotta felszerelésére, de a komoly politikai megfigyelők számára nyilvánvalóvá vált, hogy ez csak a szövetségesek megnyugtatóására szolgáló üres frázis. Ekkor ugyanis Isztambul figyelme már nyugati végvidéke, a magyarországi hadszíntér felé fordult. A háború külpolitikai aspektusaira összefoglalóan lásd: *Tóth* 2000. 41–59, 83.

¹²⁵ A Rákóczi Zsigmond egri Obrist vezette végvidéki hadak 1588. október 8-án Szikszó mellett súlyos vereséget mértek Kara Ali székesfehérvári bég seregére, amely a város megbüntetésére jött Szinán budai beglerbég megbízásából. *Hangay* 1987. 64–76.; *Tóth* 2000. 74–75.

¹²⁶ *Tóth* 2000. 66–77.

¹²⁷ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

¹²⁸ *Tóth* 2000. 69–71.

¹²⁹ *Seideln* 1711. 24.; *Tóth* 2000. 70.

¹³⁰ *Pálffy* 1997a. 275.; *Varga* 2012. 45–62. passim.; *Varga* 2014. 243., 251.

¹³¹ *Pálffy* 1997a. 282.

¹³² *Zwiedeneck-Südenhorst* 1878.; *Pálffy* 1997b. 50.

¹³³ A szó jelentésére lásd a Glosszáriumot.

¹³⁴ *Tóth* 2000. 78–82.; *Fodor* 2001. 399–404.

¹³⁵ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 306v No. 47.

a Krekwitz által küldött levelet.¹³⁶ A Habsburg udvar természetesen igyekezett megtenni mindent az orátor sorsának jobbrafordulásáért. Maga II. Rudolf szeptember 5-én írásban nyomatékosan felemelte szavát a képviselőjét ért jogtalanságok miatt.¹³⁷ Az Udvari Haditanács november 18-án Pálffy Miklóstól kért tájékoztatást arról, mire jutott a Szinánpasazáde Mehmed ruméliai beglerbéggel folytatott tárgyalásain az orátor ügyében.¹³⁸ Két nappal később pedig Christoph von Teuffenbach felső-magyarországi főkapitány¹³⁹ kapott utasítást arra, hogy küldjön vigasztaló levelet Krekwitznek és biztosítsa élmezésének költségeit.¹⁴⁰

Hardegg 1594 januárjában azt kapta feladatul, hogy tudakozódjon a Budán lévő Szinánpasazáde Mehmed ruméliai beglerbégnél a Veszprém ostrománál eltűnt és halottnak hitt Speciacasa és Hofkirchen sorsáról. Kérte a pasát, hogy a két fogoly – amennyiben még élnek – saját kezűleg írjon neki levelet. A nagyvezír fia február 15-i dátummal válaszolt, mellékelve a kért írásokat. Speciacasa és Hofkirchen ebben beszámoltak arról, hogy bár hetekig a halál torkában voltak, szerencsével életben maradtak és egészségesek.¹⁴¹ Ellátásukra azonban nem túl sok pénzt, napi öt akcsét szánnak. Kérték Hardeggot, hogy fokonaikat is tájékoztassa állapotukról. Emellett a foglyok értesítették a szabin *Obristot*, hogy a Belgrádban velük együtt raboskodó orátor már 1593. december 2-án meghalt,¹⁴² erre a ruméliai beglerbég is kitért a levelében, kiemelve azt, hogy Isztambulban szívélyes kapcsolatot ápolt Krekwitz-cel és az első letartóztatását követően része volt a szabadításában. Telli Haszán halálát követően azonban a szultán akaratából újra börtönbe került, majd sokkal később meg is halt.¹⁴³

Forrásaink alapján feltételezhetjük, hogy Szinán nagyvezír fegyverszüneti vagy békeajánlatot tett Veszprém és Palota elfoglalását követően a Habsburg Birodalomnak. Cesare Speciano, VIII. Kelemen pápa prágai nunciusa (1592–1605) 1593. október 26-án kelt levelében a következőket írta erről Cinzio Aldobrandini bíboros-államtitkárnak: „Két nappal ezelőtt¹⁴⁴ beszéltem egy hatalmas és nagy tekintélyű személlyel, akinek azt mondtam, hogy igen körültekintően kell eljárni a pasával¹⁴⁵ a békéről, egy a fegyverszünetet illetően. Komolyan meg kell fontolni annak elfogadását, mert amennyiben megtanulnám amióta itt vagyok, a török gyakran e cselhez folyamodik: nyílt háborúban harcol, és lévén, hogy minden évben van egy hatalmas ajándék, megpróbálják pótoltan névezni nekünk a földet – ahogyan a törökök hívják –, de ezzel egy időben a földet azonban hozzá fogják fűzteni, és a másikat foglalja el. Ez az úr azt válaszolta nekem, hogy engem megtévesztettek, mert semmilyen körülmények között nem akar sem békét, sem fegyverszünetet, mivel eldöntötte, hogy Magyarország urává válik, és úgy, ahogyan Havasalföld és Erdély urává vált, megszerzi Csehországot is”.¹⁴⁶ A

¹³⁶ Ez esetben az sem kizárható, hogy a két említett levél egy és ugyanaz. ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd.191. fol.: 313v No. 153.

¹³⁷ Tóth 2000. 82.

¹³⁸ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 75r No. 144.

¹³⁹ Pálffy 1997a. 273.

¹⁴⁰ ÖStA KA HKR Prot. Reg. Bd. 191. fol.: 104v No. 125.

¹⁴¹ Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 996.

¹⁴² ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 904r-v

¹⁴³ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 904r-v

¹⁴⁴ 1593. október 24.

¹⁴⁵ Szinán nagyvezír.

¹⁴⁶ Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 1025–1026.

nuncius ezt követően egy még érdekesebb ajánlatról számolt be. A hatalmas és nagy tekintélyű személy ugyanis „hozzátette, hogy látta a konstantinápolyi pasa¹⁴⁷ két magyarországi úrnak – akik közül az egyik a Bátori családhoz tartozik – írt leveleit, amelyekben azt ígérte, hogy ha a nagyúrához fordulnak segítségért, akkor egyikük megkapja Magyarországot, a másik pedig Csehországot, mindkettejük számára nem túl magas adót biztosítva, mivel a nagyúr nem a gazdagsággal törődik, hanem sokkal inkább azzal, hogy elismerjék, hogy ő személyesen birtokolja ezeket a területeket. És az az úr nagyon fél, úgy mint az a másik, akit arról informáltak, hogy ha a magyarok nem akarják, hogy nap mint nap sanyargassák és pusztítsák őket, akkor hajoljanak meg előttük. És nem várható, hogy sokáig fenn lehetne tartani a védekezést, ugyanis a magyarok nincsenek elegenden, de nem akarnak németeket az országukba, és urunk¹⁴⁸ olasz embereiben vagy a spanyolokban nem bíznak, mert attól tartanak, hogy az ellenségeik helyett őket fogják eretnokséggel vádolni, pénzügyi szempontból nézve pedig nem tudnak másokat idehívni, csak a németeket, akik viszont ösellenéségeik.”¹⁴⁹ A Tóth Sándor László által csak „szináni ajánlatnak” nevezett indítványt – az eddigi kutatók szerint – három magyar főúr kapta meg. A nuncius által is említett ecsedi Bátori István országbíró, sógora Dobó Ferenc, és Nádasdi Ferenc. A nagyvezír 1593. augusztus 9-én a drinápolyi táborból írt levelében Nádasdinak meghódolásáért ísérébe a Cseh Királyságot, míg az országbírónak a teljes Felső-Magyarországot Szatmártól Nagyszombatig, az úgynevezett *kassai vajdaságot* ajánlotta fel. Haszán temesvári beglerbég 1593. szeptember 4-én Bátorinak megismételte az ajánlatot. Emellett az ugyanazon a napon Dobónak küldött levelében már a számára ajánlotta fel a *kassai vajdaságot*, míg sógorának a Cseh Királyságot.¹⁵⁰ Az, hogy Speciano ilyen részletességgel írt erről az esetről még október végén is, jól mutatja, hogy az ügy mind a prágai, mind a bécsi udvart komolyan foglalkoztatta, hiszen tartottak az árulás lehetőségéről.

A ruméliai beglerbég Hardeggek írt, 1594. február 15-én¹⁵¹ kelt levelében újfent kitért a lehetséges béke kérdésére. Kifejtette, hogy a Porta nem akarta a háborút, de Telli Haszán vereségét követően nem maradt más lehetőség. Ennek ellenére legfőbb céljának a béke helyreállítását tekinti: „a tűz kicsi, könnyen gátat lehet tenni neki. Amikor pedig elharapózik, [csak] fáradtságosa lehet a gát. Hogy ez ne legyen megakadályozható, hogy a győri *Obrist* folyamatosan tartsa velük a kapcsolatot. A bécei udvar komolyságára némi visszfényt vetett, hogy levelének címzésében megemlítette, hogy 80000 fő felett rendelkezik. Azaz úgy ajánlott békét, hogy közben igen komoly fenyegetést is tett.¹⁵² Természetesen ezt az Udvari Haditanács is érzékelte, a beglerbég a békeajánlattal igyekezett megakasztani vagy elodázní egy újabb sikeres keresztény hadjáratot, amíg az oszmán főserég meg nem érkezik a hadszíntérre. A Habsburg Birodalom hadvezetése ekkor már – az 1593 novemberi és decemberi sikereinek köszönhetően – elszánta magát a háború folytatása mellett. Speciano

¹⁴⁷ Szinán nagyvezír.

¹⁴⁸ VIII. Kelemen pápa.

¹⁴⁹ Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 1026.

¹⁵⁰ Tóth 2000. 132–134.

¹⁵¹ Valószínűleg erről a levélről tett említést az 1594. március 22-én kelt prágai tudósítás utolsó mondata is. Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 1352.

¹⁵² ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 904r-v. A Fuggerek a ruméliai beglerbég békeajánlatáról még egy Léván 1594. március 5-én kelt jelentésből is értesülhettek. ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 858v-859r

bíboros Aldobrandini bíboros-államtitkárnak 1593. december 14-én írt levelében egy aznapi tudósításra hivatkozott, amiben az szerepelt, hogy a keresztények „nem gondolnak többé béketárgyalásra, hacsak nem ajánlanak kifejezetten előnyös feltételeket”.¹⁵³ A beglerbég által küldött békeüzenet azonban nem számított válaszra méltó ajánlatnak a prágai és bécsi udvar számára, egyszerűen csak cselnek vélték. Ez derült ki a ruméliai beglerbég – Nógrád visszafoglalását követően – Hardeggnak írt március 26-i leveléből: „Korábban barátságos levelet küldtünk egy követ útján. Mivel ő eddig hozzánk nem tért vissza, nem tudhatjuk, vajon valami szerencsétlenség, vagy más dolog történt-e vele. Az elküldött írás, az egész ország hasznát érinti a közöttünk történt háborús nyugtalanság miatt, és amelyben megfontoltuk, hogy a szegény népet és az országot békében megtartsuk. Kegyelme kétség nélkül jobban ismeri, mint mi – [az idő] rövidsége miatt erről nem akarok írni – hatalmas szultánunk erejét. Amennyiben kegyelmének [úgy] tetszene, hogy mindkét oldalon a béke maradjon, úgy hasonló szándékunk lenne. Mégis mindenféle megfontolásból határozni kell, hogyan lehetne ezt – mert mindkét oldalon már sok baj megtörtént –, amit a boszniai Haszán pasa ezelőtt elkövetett, hogyan oltsuk el újra az égő tüzet, [hogyan tudnánk a] sok ártatlan vér kiontatását, az ország elpusztítását és felprédálását megelőzni és végül egységre jutni.”¹⁵⁴

Míg február 15-én kelt levelében Szinánpasazáde Mehmed I. címzésben még csak utalást tett, addig a március 26-i üzenetének utolsó bekezdésében már konkrét fenyegetést olvashatunk: „számunkra kevés időn belül oly nagy hadsereg összejöhet, amelyet a ti Istenetekon kívül nem tudna megszámlálni, ezértezt meg kell gondolni. Oly sok jelentést ismerünk arról, hogy őfelsége, a keresztény császár nem kevésbé hajlik a békére. Talán ugyanezt kérné, hogy őkegyelme még egyszer ezt jól gondolja meg és nekünk – további halogatás nélkül – újra válaszoljon.”¹⁵⁵

A ruméliai beglerbég fenyegetései tehát nem értek célt, hiszen az oszmán főszereg megérkezése előtt újabb, Buda védelme szempontjából fontos erősséget foglaltak vissza a keresztények. Nógrád megszállását követően pedig már május elején tovább folytatódtak a hadműveletek Hatvan (május 1.) és Esztergom (május 4.) megtámadásával.

Azt, hogy ezeket a béketárgyalási ajánlatokat, vagy ha úgy tetszik zsarolásokat tartalmazó leveleket Szinánpasazáde Mehmed Hardeggnak küldte, el lehet tekinteni a határmenti diplomácia bevett gyakorlatának tekinthetjük. A győri *Örtök*ünk ugyanis egyenlő felsőbb utasításuk értelmében a budai beglerbégekkel és a székesfehérvári bégekkel kellett szükség esetén kapcsolatot tartaniuk.¹⁵⁶ Azt azonban már újdonságnak tekinthetjük, hogy ilyen horderejű témában kereste meg a Budán lévő ruméliai beglerbég Hardegget. Az pedig a Habsburg Birodalom vezetőinek a háború melletti elköteleződését mutatja, hogy a gróf – az Udvari Haditanács utasítására – nem reagált ezekre egyik alkalommal sem.

A kocka el volt vetve.

¹⁵³ Epistulae et acta Caesaris Speciani 2016. 1110.

¹⁵⁴ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 759v-760r

¹⁵⁵ ÖNB Fuggerzeitung Cod. 8967. fol.: 759v-760r

¹⁵⁶ Pálffy 1999. 206.